

ГРАЂАНСКО-ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ВЛАСНИКА АТОМСКОГ РЕАКТОРА ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА У УПОРЕДНОМ ПРАВУ

Прва деценија атомског столећа које је започело на стривичан начин употребом атомског оружја донела је човечанству не само страх од уништења већ је истовремено пробудила и наду за бољу будућност и благостање, уколико се нови извор енергије примени у корисне сврхе. Свет је последњих година сазнао да нови физичко-технички феномен може да послужи уместо у служби разарања за унапређење општег благостања. Многоструки су данас начини примене атомске енергије у мирнодопске сврхе: у индустрији, медицини и пољопривреди и сваким даном поље примене новог извора енергије се проширује. Покушаји коришћења атомске енергије за производњу електричне струје отварају перспективу свету да ће моћи да покрије повећане потребе за енергијом.

Феномен открића метода за ослобађање атомске енергије набадио је нова питања са којима се баве не само научници и техничари већ и правници. Атомска енергија примењена не само у војне сврхе већ и у мирнодопске, повезана је са потенцијално неслућеном великом опасношћу и разорном снагом. Онога дана када политичари одбаце могућност да је користе за војне сврхе и сагласе се да је примењују искључиво за мирнодопске циљеве, опасност која прети човечанству биће ублажена, али не и отклоњена. Не сме се заборавити да је при раду јдног атомског реактора увек присутна огромна опасност. Стога је задатак законодавца и правне науке да регулишу примену атомске енергије, тј. да ставе под пуну контролу друштва ослобођање енергије путем вештачки проузрокованог цепања, промне или фузије атомских језгра. Атомско право обухвата „целокупност правних посебних норми које се односе на физичко-технички феномен ослобађања енергије у току процеса, цепања, промене или фузије атомских језгара који је вештачки произведен или на кога је вештачки утицано”.¹⁾

Један од основних проблема атомског законодавства²⁾ данас у свету је питање регулисања одговорности која проистиче због мирнодопске примене атомске енергије према трећим лицима. У даљим излагањима ограничићемо се само на овај комплекс питања и на решења која постоје по њима у упоредном праву.

Истраживање и коришћење атомске енергије набацало је законодавцу питање накнаде штете које могу настати од атомских уређаја и радиоактивних материја, и то једне посебне врсте штете, која се разликује од свих класичних случајева штете — штете од радивактивног, тј. јонизијућег зрачења, САД

су прве донеле прописе о покрићу нуклеарних ризика Законом Нр. 265 од 2. IX. 1957. који представља допуну Закона о атомској енергији од 1954. године. Овај Закон Нр. 265, назван по свом творцу Андерсонов — амандман, предвиђа у члану 170. као услов за доделу лиценце за рад атомског реактора, да власник обезбеди довољно покриће за накнаду штете трећим лицима насталу из нуклеарне незгоде. Висину износа за покриће одређује Комисија за атомску енергију за сваки атомски уређај посебно на коју се суму склапа од стране власника реактора уговор о осигурању. Осим тога власник је обавезан да закључи са комисијом за атомску енергију „споразум о општећењу” на основу кога Комисија за атомску енергију преузима обавезу да накнади штету трећим лицима која произилази из нуклеарног удеса преко износа одређеног у покрићу. Међутим, то не важи за штете које претрпе радници запослени код реактора, као и за штете настале на самим атомским уређајима. Највећи износ обештећења за кога јамчи држава ограничен је на суму од 500.000.000. милиона долара. „Комисија ће гарантовати накнаду штете лицима која имају право на такву гаранцију у случају када захтеви за накнаду штете пређу износ тражене финансијске заштите, а до висине од 500.000.000. долара укључујући и одговарајуће трошкове истраге и поступка, као и трошкове одбране у споровима за накнаду штете, скупно за сва лица која имају право на накнаду на основу одређеног уговора у вези са нуклеарном незгодом“. (чл. 170 тач. д. Закона о атомској енергији). Андерсонов — амандман је ограничио одговорност за нуклеарну незгоду. Овај амандман није променио материјално право о грађанској одговорности у САД. Питање под којим условима одговара власник атомског уређаја и какви се критеријуми примењују за утврђивање кривице остаје као и пре препуштено пракси судова појединих федералних држава. Од случаја Рајланд — Флечер из 1868. године предвиђен је изузетак од одговорности за кривицу, у случајевима ванредно опасне делатности. Суд је заузео становиште, да онај ко нешто ради у своју корист на свом земљишту, што може проузроковати штету другим лицима, поступа на свој сопствени ризик. Судска пракса САД и Велике Британије следи доктрину из случаја Рајланд — Флечер и Велике Британије следи доктрину из случаја Рајланд — Флечер“ (Стесен — Естер — Пирс). Власник атомског уређаја путем осигурања ове одговорности је заштићен, а преко ове своте за њега јамчи држава. Овакав развој у области атомске енергије, умногоме је допринео да судска пракса прихвати начело одговорности без кривице за нуклеарне удесе.

Карактеристично је да по америчком атомском праву власник атомског уређаја преузима обавезу покрића и за штету не само због своје одговорности, већ и за испоручиоце и друга лица која су учествовала у изградњи реактора. Свака грешка у конструкцији или изради реактора може довести

до катастрофалних последица. Решење по коме су испоручиоци атомског уређаја, конструктори и лица која учествују у изградњи реактора одговорна само према власнику реактора, док се овај појављује према трећима покрићем у коме су обухваћена и осигурана од одговорности и она, практично је и целисходно јер избегава пирамиду уговора о осигурању, до које би дошло да одговорност није искључиво „каналисана на власника атомског уређаја”.

У атомском прагу Велике Британије, супротно од става САД, одговорност без кривице за нуклеарне штете уведена је законом. У САД је ово начело објективне одговорности аналогно примењено и на атомске штете од стране судске праксе. Амерички Закон о атомској енергији о томе не садржи одредбе. Према чл. 5 британског Закона о комисији за атомску енергију од 1954., Комисија за атомску енергију одговара за све штете причињене лицима и стварима зрачењем насталим из државних атомских уређаја или за време превоза атомских сировина за потребе ових уређаја. Закон о нуклеарним постројењима из 1959. протеже апсолутну одговорност на сва предузећа и погоне која имају атомске уређаје. Одговорност се ограничава на власника атомског уређаја. Усвојено је исто решење као и у праву САД о „правном каналисању“ одговорности на власника атомског уређаја. Сваки власник атомског уређаја је обавезан да за сваки атомски уређај закључи осигурање на суму од 5,000,000 фунти стерлинга или на други начин да обезбеди ову своту за задовољење захтева за накнаду штете из апсолутне одговорности. Тужбе за накнаду штете застаревају у року од 30 година од наступања штетног догађаја. Међутим, захтеви за накнаду штете који се подижу после 10 година од атомског удеса, не могу се остваривати према власнику атомског уређаја. Он је у фактичкој немогућности да калкулише ризике који могу настати после дугог протекла времена, стога ове захтеве треба пријавити надлежном министарству. Ови се захтеви исплаћују из средстава које је Парламент одобрио и наменио за такве сврхе. Власник атомског уређаја одговара за насталу штету до суме од 5,000,000 фунти. Ван тих граница накнада штете се може остварити из фондова које је за то одредио Парламент. Одговорност државе за атомску штету је неограничена.

Швајцарска је 23. XII. 1959. донела Закон о мирнодопској примени атомске енергије, који у чл. 12 регулише питање одговорности. Власник атомског уређаја одговара без кривице, ако је радом атомског уређаја услед радиоактивног, експлозивног и другог дејства изазваног променама у атомском језгру наступила смрт неког лица, оштећење здравља или ствари (чл. 12 ст. 1). Власник атомског уређаја одговара за штете изазване променама у атомском језгру при превозу радиоактивних сировина који потичу из његовог уређаја, ако у време настанка штете нису још биле преузете од власника другог атомског уређаја. Он одговара и за штете настале при увозу радиоактивних атомских сировина, због процеса промена у атомском језгру за време транспорта, до његових

атомских уређаја. Превозилац атомских сировина може уз сагласност надлежних органа преузети на себе одговорност власника атомског уређаја. У Закону је изричито наведено да за атомске штете осим власника и превозиоца не одговара ни једно друго лице (чл. 12 ст. 5). На тај начин је у швајцарском законодавству, као и у законодавству Велике Британије, искључена одговорност испоручиоца, планера, архитекте и лица која су на било који начин учествовала у изградњи реактора, каналишући одговорност на власника атомског уређаја.

Власник атомског уређаја има право регреса према лицима која су атомску штету проузроковала намерно. Он може искључити своју одговорност само у случајевима ако је штета наступила услед изванредних природних догађаја. (напр. земљотреса), рата или због грубе непажње оштећеног лица (чл. 14). Тужба за накнаду штете заставева у року од две године откада је оштећени сазнао за штету и за лице које је проузроковало, а без обзира на ово знање у року од 10 година од настанка штетног догађаја. Међутим, оштећени може и по протеку десетогодишњег рока да подигне захтев за накнаду, али не против штетника, већ према фонду који је за такве сврхе посебно образован од стране Савезног савета (Бундесрата). Сви власници атомских уређаја су обавезни да уплаћују одговарајуће доприносе у овај фонд (чл. 19). За покриће своје одговорности према трећим лицима власник атомског уређаја је обавезан да закључи уговор о осигурању на суму од 40,000.000 франака по атомском уређају. Швајцарски Закон о атомској енергији није предвидео ограничење одговорности државе до одређене суме за случај настанка катастрофалних атомских штета, али је у чл. 27 одредио да ће Савезна скупштина донети правилник о расподели накнада за штету ако су расположива средства недовољна да покрију цео износ штете.

Према Закону о мирнодопској примени атомске енергије и заштити од опасности које настају од ње од 23. децембра 1959. у Савезној Републици Немачкој, уведена је објективна одговорност за атомске штете према чл. 25, исто као и у Швајцарској (чл. 12) и Великој Британији (чл. 4 Закона о одобрењу и о обезбеђењу атомских уређаја од 1959. године). По одредби чл. 25 власник атомског реактора или другог атомског уређаја, одговара за све типичне штете које су проузроковане овом врстом уређаја, без обзира на кривицу³. Ни виша сила није основ за искључење одговорности. Оштећени за остварење права на накнаду штете мора само да докаже да штета потиче само од одређеног штетника (каузалитет). Одговорност настаје ако је атомска штета проузрокована „дејством цепања атомског језгра или зрачења радиоактивних материја”. Услед карактеристика зрачења и могућности да штета од зрачења буде проузрокована услед многоструких узрока, оштећеном је врло немогуће да докаже узрочну везу између штете и штетног догађаја. Нека оболења настала путем зрачења појављују се тек после низа година, тако да се са сигурношћу не може утврдити који је то штетни догађај (атомски

удес) изазвао штету. Ситуација је јасна када се ради о катастрофалним атомским штетама, онда је узрочност и непотребно доказивати. Поред поштрене објективне одговорности из чл. 25, посебно је регулисан случај одговорности за штете проузроковане применом радиоактивних материја ван атомских уређаја (примена радиоизотопа у радиографији, у индустрији за разне врсте мерења и контроле, у пољопривреди итд.) Процеси цепања атомских језгра се не врше само у атомским реакторима већ се то може догодити и ван таквих уређаја. Стога је према чл. 26 одговоран држалац радиоактивних материја за штете које произиђу због цепања атомског језгра, као и услед дејства фузије атомских језгра према трећим лицима. Ова одговорност је субјективна са обрнутим теретом доказивања и у односу на чл. 25 је ублажена утолико што је држаоцу оваквих материја дата могућност да доказује да он није крив за насталу штету. Екскулпација од одговорности је искључена само у два случаја: ако је до штете дошло услед грешке у заштитним уређајима и ако одговорно лице није показало потребну пажњу при избору помоћног особља које рукује са радиоактивним материјама, нити је вршило давољну контролу.

До овако ублажене одговорности према чл. 26 дошло је на захтев индустрије и осигуравајућих друштава који заступају мишљење да при примени радиоизотопа не постоји повећана опасност која би оправдала увођење поштрене одговорности⁴. Она одговара схватању о индустријском развоју и фаворизовању предузетништва, али је у супротности са основном интенцијом атомског законодавства по којој регулисање одговорности у области мирнодонске примене атомске енергије треба да обезбеди максималну заштиту становништва. Опасност од примене изотопа није ништа мања од опасности које су везане за процесе у аутоматском реактору. Штете од примене радиоизотопа можда нису тако велике по свом обиму, али учестаност њихове примене у разним областима, знатно повећава ризик за такве штете. Стога свако ублажење одговорности у овој области може само да осујети основни циљ атомског законодавства данас у свету — заштиту становништва.

У немачком законодавству о атомској енергији није усвојен принцип да за атомску штету одговара искључиво власник атомског уређаја (тзв. начело о „правном каналисању“ одговорности). Поред власника атомског уређаја (који одговара по начелима поштрене објективне одговорности), одговарају за проузроковану штету према општим правним начелима и друга лица која су ову штету скривила (инжењери који су дали погрешне планове за израду реактора, лица која су градила реактор, — због грешке при грађењу, лица која су испоручила лош материјал за изградњу итд.). Власник реактора је обавезан да обезбеди финансијско покриће за случај наступања штете. Ово покриће утврђује државни управни орган у поступку добијања дозвола за рад, одређујући врсту, обим и висину финансијског покрића за испуњење законских обавеза на накнаду штете, узимајући у обзир уређаје

у питању и делатност, опасност од ових уређаја и делатности (чл. 13 ст. 2). Финансијско покриће се у већини случајева обезбеђује закључењем обавезног осигурања, али се оно може и на други начин пружити путем јемства, гаранција или доказа да постоје довољна средства на страни власника атомског уређаја. Висина премија код покрића које се постиже осигурањем зависи од врсте атомског уређаја у питању (нпр. од типа реактора, јачине, сврхе, оперативног програма, мера безбедности, одговорности и стручности лица запослених код реактора, густине становништва)⁵. Власник атомског уређаја одговара за атомске штете само до висине одређеног покрића. Овим покрићем обухваћена су и друга лица која су учествовала у изградњи реактора, (инжењери, конструктори, архитекте, испоручиоци покретног материјала итд.) према тзв. начелу „привредног каналисања одговорности“. Овај круг лица је покривен финансијским обезбеђењем против свих атомских штета као и свих врста уобичајених штета. Да би се пружила могућност за развијање предузетничке иницијативе на пољу атомске енергије, законодавац је власницима атомских уређаја ставио на терет само део ризика који ствара њихова делатност, ослобађајући их, по угледу на тзв. Андерсонов — амандман САД од захтева за накнаду штета који прелазе износ одређеног покрића. Да би се омогућила ефикасна заштита становништва држава је на себе преузела обавезу, да одговара у случајевима катастрофалних атомских штета, преко износа покрића од стране власника до суме од 500,000,000 марака (чл. 36 Закона), као и у случајевима када се покрићем не обухватају неки захтеви за накнаду штете, на пример кад постоји искључење одговорности власника реактора (атомске штете проузроковане ратом, јавним немирима и штрајком). Супсидијерна одговорност државе, односно њено јемство за штету на ступа, када је финансијско покриће за штету из правних или фактичких разлога постало недовољно. Она се не односи на штету проузроковану власнику атомског уређаја. У случајевима катастрофалних штета, које превазилазе обим одговорности државе од 500,000,000 марака, поступак за расподелу накнаде биће регулисан Законом или уредбом (чл. 37).

Власник атомског уређаја одговара и за вишу силу. Код атомске одговорности се тешко могу замислити случајеви, код којих би било правично да се власник ослободи одговорности према трећим лицима. Случајеви „више силе“ постоје само онда, ако наступе догађаји који погађају читаву државу на пример, устанак, рат.

Захтев на накнаду атомске штете застарева у року од две године од кад је оштећено лице сазнало за штету и њено проузроковање. Пошто је овај рок кратак за испољавање и настанак свих штетних последица од атомског удеса, нарочито за штете изазване дејством јонизујућег зрачења (генетске промене у организмима итд.), установљен је један објективан рок од 30 година, који се рачуна од штетног догађаја, без обзира на субјективан моменат сазнања за штету и штетника. Немачко законодавство је заузело став, супротно од Швајцарске (где објективни рок застарелости износи 10 година — чл.

17 Закона), да тридесетогодишњи рок гарантује могућност да се испоље све штетне последице једног атомског удеса.

У последње време све чешће се појављују покушаји да се питање атомске одговорности, које је врло тешко решити само у националним оквирима, регулише на међународном плану, како би се што потпуније остварила заштита становништва од последица мирнодопске примене атомске енергије. Као резултат таквих стремљења произашла је Конвенција о одговорности која је донета од стране Европске заједнице за економску сарадњу (ОЕЕЦ) 29 јула 1960. године. У преамбули конвенције је речено, да се она доноси „са жељом да се гарантује одговарајућа и правична накнада лицима која су претрпела штету од нуклеарног удеса и да се истовремено предузму неопходне мере које ће да обезбеде неометани развој производње и примене атомске енергије у мирнодопске сврхе. Под „атомским удесом“, који је дефинисан у чл. 1 Конвенције, подразумева се сваки догађај који проузрокује штету, уколико се сам догађај или штета своди на радиоактивна својства или на радиоактивна својства повезана са отровним, експлозивним или другим опасним својствима атомских горива или радиоактивних производа или отпадака. Према чл. 3 Конвенције власник атомског уређаја одговара без обзира на кривицу за штету проузроковану лицима и стварима од атомских горива и сировина које се налазе у реактору, или атомског материјала који потиче из реактора. Конвенцијом није обухваћена одговорност за штету услед других радиоактивних материја ван реактора, пошто је преовладала тенденција, по којој за примену оваквих материја не постоји велика опасност (на пример код примене радиоизотопа у различите сврхе). Конвенција не обухвата и одговорност за примену мањих количина атомског горива у истраживачке сврхе. За атомске штете искључиво одговара власник реактора. Друга лица која су учествовала у изградњи и конструкцији реактора су изузета од одговорности (решење идентично решењу швајцарског и британског закона који су одговорност „правно каналисали“ на власника). Као последица „правног каналисања“ одговорности у чл. 5 Конвенције је предвиђено, да у случају кад више власника атомских уређаја долазе у обзир као проузроковачи атомске штете, само један треба да одговара, и то онај у чијем се атомском уређају у време проузроковања штете налази атомско гориво. Ранији власник не одговара. Ако се у време атомског удеса ни у једном реактору не налази атомско гориво, одговара последњи власник атомског уређаја у чијем је реактору гориво било.

Конвенција је регулисала у чл. 4 одговорност власника атомског уређаја за превоз атомског материјала. Власник према овој Конвенцији одговара за штете, ако се докаже, да је она изазвана нуклеарним удесом насталим ван атомског уређаја, при превозу нуклеарног материјала од његовог уређаја. Са преузимањем атомских сировина од стране другог власника атомског уређаја, одговорност прелази на њега. Власник одговара и за штету од атомског горива, који је он по-

слао лицу које не припада државама уговорницама или које му је ово лице уз његову сагласност послало.

Одговорност власника атомског уређаја је ограничена. Највећа сума утврђена за његову одговорност је 15,000,000 рачунских јединица према европском валутном споразуму, утврђених у време потписивања ове конвенције. Доња граница испод које се не може ићи у националним законодавствима износи 5,000,000 рачунских јединица. За обезбеђење ове суме за покриће штете сваки власник атомског уређаја треба да закључи осигурање, или да има друго финансијско обезбеђење на расположењу. Одговорност је и временски ограничена. Захтев за накнаду штете, према чл. 8, се не може остварити ако у року од 10 година по настанку атомског удеса није подигнута тужба. Конвенција одређује и који је суд државе уговорнице надлежан за пресуђење захтева на накнаду штете. Према чл. 13 надлежан је суд земље на чијој се територији налазе атомски уређаји од којих је проузрокована штета. За случај настанка штета при превозу атомског горива месно надлежан је суд државе на чијој се територији у моменту удеса налазило атомско гориво.

Тенденција за стварање јединственог права о атомској одговорности дошле су до изражаја и у другим међународним форумима. Међународна организација рада у коју је учлањено преко 70 држава чланица такође припрема конвенцију о одговорности за атомске штете⁶.

Пошто смо изложили како атомско законодавство у појединим земљама регулише питање атомске одговорности према трећим лицима, како је ово питање регулисано на међународном плану, покушаћемо да на основу изложеног материјала извучемо начела која важе за одговорност од атомских штета и да подвучемо у чему су карактеристике ове одговорности према „класичним” случајевима одговорности за опасне ствари.

За атомске штете усвојено је у свим законима апсолутна одговорност власника атомског уређаја (чл. 12 швајцарског Закона, чл. 25 немачког, чл. 4 британског — у САД ово начело је развила судска пракса). И виша сила није разлог за ослобођење од одговорности. Општењено лице за остварење свог захтева не мора да дозује кривцу власника атомског уређаја. Оно мора само да докаже да је штету проузроковао одређени штетник. И објективна одговорност за атомске штете је одговорност предузетника (власника атомског уређаја) за радње које имају штетне последице по друге. Друштво допушта и толерише опасне делатности које су опште корисне, али не допушта повреде и штетне последице таквих делатности. Оне морају бити отклоњене од оног ко је изазвао повишену опасност и ризик.

Опште је правило у материји објективне одговорности да за штету од опасних ствари одговара сам сопственик, без обзира да ли је крив или не што се штета догодила. Ово правило се примењује јединствено и у материји одговорности за атомску штету. Поопштена одговорност погађа власника атомског уређаја. Под власником се подразумева оно лице које

из делатности атомског реактора извлачи користи, сноси трошкове, коме припадају овлашћења да руководи радом и даје упутства у техничком смислу речи. Иако је у свим атомским законима искључиво регулисано да власник атомског уређаја мора имати одобрење за рад, грађанскоправна одговорност је независна од испуњења јвноправне обавезе да се мора имати одобрење за рад са атомским уређајем.

По начелима поопштрене одговорности за атомске штете одговара власник атомског уређаја само за нуклеарни ризик, за типичне штете које настају дејством цепања атомског језгра или под дејством зрачења радиоактивних материја. Атомски реактори који служе за мирнодопско коришћење атомске енергије конструисани су тако да експлозија реактора аутоматски доводи до гашења ланчане реакције. Штета мора потицати од атомског уређаја или одговарајућих уређаја који му припадају или од радњи усмерених на отстранење радиоактивних отпадака. У свим наведеним законима, идентично је свуда дефинисан појам атомског уређаја.

Питање одговорности за штете изазване при превозу нуклеарних сировина решено је јединствено према начелу да власник атомског уређаја од кога се превозе наведене сировине одговара све дотле док их не преузме власник другог уређаја. Предпоставка за атомску одговорност је да је наступила смрт неког лица, оштећење здравља или ствари.

Смрт или повреде, као и оштећење ствари треба да наступе искључиво под утицајем зрачења радиоактивних материја. Оштећење живих супстанци, под утицајем радиоактивних зрачења почива на јонизацији која настаје у њима. У зависности од тога које су ћелије живог организма озрачене, настају генетичка или соматична оштећења. Генетичка оштећења по правилу не наступају на озраченом лицу, већ делују на потомство (генетичке мутације). Последице мутација су смрт зачетка (летална мутација), јако смањена дужина живота (семитална летација), рађање монструма, наследна оболења, смањење способности за живот потомства (интелигенције, плодности, дужине живота итд.). После бачених атомских бомби на Хирошиму и Нагазаки међу децом рођеном од стране жена које су биле у другом стању за време бомбардовања у повећаном броју утврђена су оштећења настала под утицајем зрачења изражена у недовољном развоју лобање и у урођеним дефектима интелигенције⁷.

Соматичне штете настале услед зрачења појављују се одмах на озраченом лицу. Под њима се подразумевају сва оштећења здравља настала на живим јединкама које су биле по рођењу изложене дејству јонизујућег зрачења.

У вези са проблемима каснијих последица зрачења за које су биолози мишљења да се ни после десет година од атомског удеса не појављује ни 50% свих оштећења на живој јединици, у атомском праву појавио се проблем застарелости за хтева за накнаду штете. С једне стране карактеристика јонизујућег зрачења је да се не може људским чулима опазити, с друге, за разлику од других удеса изазваних радом опасних предузећа код којих се одмах после штетног догађаја може

дознати обим штете, код штета изазваних јонизујућим зрачењем потребно је да прођу године, па и десетине година да би се добио прави увид колика је штета. То је условило да је у атомском праву свих земаља објективни рок застарелости одређен најмање на десет година од настанка штетног догађаја, у неким земљама тај рок је чак 30 година.

Код оштећења ствари услед дејства јонизујућег зрачења, карактеристично је да се ови утицаји не морају изразити у промени супстанца ствари, у повреди њеног интегритета, већ у оштећењу њене употребљивости која је изједначена у свим атомским законима са оштећењем ствари у ужем смислу речи. Оштећење употребљивости ствари услед радиоактивне контаминације је типична штета за атомски удес.

И у области атомске одговорности за њено настајање потребно је да постоји узрочна веза између атомског удеса и штете. Има случајева у којима је лако констатовати постојање узрочности (када се ради о нуклеарној катастрофи, која по свом обиму има далекосежне последице). Међутим, по правилу доказивање узрочности које лежи на оштећеном може да буде врло отежано различитим узроцима. Последице зрачења испољене у разним обољењима не појављују се одмах. Често је потребно да прођу године, деценије да би се штета показала у пуном обиму. Осим тога, већина ових последица које настају после дужег низа година појављују се под маском познатих обољења, која се по правилу јављају и без озрачења. Она нису „специфична” и не могу се без даљег сматрати као последица зрачења. За многе касније последице зрачења врло је тешко доказати узрочну везу између зрачења и насталог обољења. Такво доказивање захтева дуго испитивање и упоређење смртности услед одређених обољења код озрачених и неозрачених особа. У таквим ситуацијама тешко је и утврдити, од кога штетног догађаја потичу последице зрачења. Различити узроци могу истовремено да делују, на пример, нежељено озрачење из једног атомског уређаја и зрачење предузето у сврхе лечења. Доказивање узрочности у атомском праву је кондитно сине ква нон за настанак ове одговорности.

Искључење од одговорности у атомском праву сведено је, у поређењу са одговорношћу за опасне ствари, на минимална број случаја. Чак се одговара и за „вишу силу”. Појам више силе код атомске одговорности изгубио је разграничавајућу функцију између ризика који су типични за рад једног предузећа и ризика који се налази ван оквира делатности предузећа. Врло је тешко замислити, код атомске одговорности, случајеве настанка штете за које би било правично ослободити од одговорности власника атомског уређења. При подизању атомских уређаја морају се узети у обзир све евентуалности у погледу настанка штете, чак и такви догађаји као што су земљотрес, поплава итд. Уређаје треба подизати на местима где се и ове евентуалности искључују. Основи искључења одговорности у већини атомских закона су једино догађаји који погађају државу у целини — побуне, рат.

У поређењу правила о одговорности у атомским законима (пооштрена објективна одговорност) са општим правилима

о деликатној одговорности, правила о атомској одговорности стављају с једне стране оштећеног у повољнији положај, пошто не мора доказивати кривицу штетника, а штетнику је сужена могућност искључења одговорности, с друге стране је неповољнији јер може остварити само захтеве за накнаду тачно одређене по врсти (због смрти лица, оштећења, здравља и оштећења ствари), а не захтеве за повреду других права или захтеве због болнине. Висина накнаде због које штетник одговара је ограничена. Стога је, као што је то случај кад се уопште примењују правила о објективној одговорности, штетнику стављено на вољу да бира између две могућности, између правила поопштрене одговорности по атомском праву и правила о деликатној одговорности за кривицу. Само у другом случају, оштећени мора доказати кривицу штетника односно да је власник атомског уређаја повредио правила о потребној пажњи код руковања са атомским уређајима. Ако докаже кривицу, власник атомског уређаја одговара неограничено и за оне врсте штете за које иначе не одговара по правилима о поопштеној одговорности у атомском праву.

Област атомског права је идеална грана права у којој је могуће остварити правно изједначење у погледу регулесања. Заједничко решење свих најважнијих проблема који се овде постављају ствара једну међународну солидарност, која има своје порекло искључиво у рационалном подручју. Код атомског права изгубио је значај етнички моменат који долази увек у обзир при националном регулесању, и који у многим областима права ствара непремостиве тешкоће за кондификацију и изједначење на међународном плану. То је млада грана права која још у појединим земљама није успела да се афирмише. Норме о атомском праву створене у појединим законима на националном плану се још увек налазе у процесу уобличавања, тако да не постоје никакве сметње које потичу из различитих правно етичких схватања које би кочиле њихово изједначење. Решења дата у појединим националним законима у начелу не одступају једна од других; тако да све то олакшава њихово уједначење.

Код нас је у област атомског права донето неколико прописа, који се углавном односе на организацију комисије за атомску енергију (Уредба о оснивању Савезне комисије за нуклеарну енергију од 19. III. 1955; Уредба о организацији исте Комисије од 26. II. 1959.) и на заштиту од јонизујућег зрачења (Закон о заштити од јонизујућих зрачења од 16. IV. 1959.). Са све већом применом атомске енергије у мирнодопске сврхе, у којој се области од наше младе атомске науке постижу све већи резултати, повећање учестаности примене која је још увек скромна у разним областима индустрије, медицине, биологије и пољопривреде, нужно ће наметнути законодавцу потребу да донесе исцрпније прописе који ће регулисати сва питања од значаја за остварење што веће заштите становништва, па и питање атомске одговорности, при чему ће свакако користити искуства која су у овој области права већ постигнута у другим земљама.

Др. Драгољуб СТОЈАНОВИЋ

R É S U M É

L'utilisation de l'énergie atomique dans les buts de guerre ou de paix a suscité de nouveaux problèmes dont ne s'occupent pas seulement les savants et les techniciens mais aussi les juristes. Un des problèmes fondamentaux de la législation atomique est aujourd'hui dans le monde la réglementation de la responsabilité résultant de l'application de l'énergie atomique en temps de paix envers les tiers. Dans l'article l'on traite des problèmes de la responsabilité civile pour les dommages causés par un accident nucléaire sur le plan de droit comparé

Pour le dommage atomique en est adoptée dans toutes les législations une responsabilité absolue du propriétaire des installations nucléaires (art. 12 de la loi suisse sur l'énergie atomique art. 25 de la loi allemande art. 4 de la loi britannique, attitude de la jurisprudence des Etats Unis). Et la force majeure n'y est pas une raison pour l'exonération de responsabilité.

Le lésé n'y est pas tenue, pour la réalisation de sa demande, de prouver la faute du propriétaire de l'installation atomique. Elle n'est tenue que de prouver que le dommage est causé par un auteur déterminé. L'on y part du principe que la société permet et tolère les activités dangereuses qui sont généralement utiles, mais elle ne permet pas les lésions et les conséquences nuisibles de telles activités. Elles doivent être éliminés par celui qui a provoqué le danger augmenté et le risque.

D'après les principes d'une responsabilité accentuée pour les dommages atomiques, le propriétaire de l'installation atomique n'y est responsable que pour le risque nucléaire, soit, pour la mort que pour une lésion personnelle, de même que pour les endommagements de choses, résultant exclusivement de l'influence de la radiation de matières radioactives. Quant au problème des conséquences ultérieures de la radiation qui en dérivent après dizaines d'années, dans le droit atomique de tous les pays le délai objectif de prescription de la demande en dommages—intérêts est fixé à un minimum de dix ans de l'accident et dans certains pays ce délai est même de trente ans.

Le domaine du droit atomique est une branche idéale du droit, dans laquelle est possible de réaliser une égalisation juridique à l'égard de la réglementation. La solution commune de tous les plus importants problèmes qui s'y manifestent crée une solidarité internationale, dont l'origine se trouve exclusivement dans un domaine rationnel. Chez le droit atomique le moment ethnique qui vient toujours en considération lorsqu'il s'agit d'une réglementation nationale et qui, dans plusieurs domaines de droit, crée des difficultés insurmontables pour une codification et une égalisation sur le plan international, a perdu son importance.

1) Dr. Hans Kruse: Atomenergierecht; Berlin, 1961, s. 25.

2) Најважнији страни атомски закони су:

SAD: Atomic Energy Act, 1954, са многобројним изменама од којих је најзначајнија тзв. Anderson — Price — Act од 2. IX. 1957. која се односи на одговорност и осигурање.

Велика Британија: 1. Atomic Energy Act, 1946; 2. Radioactive Substances Act, 1948; 3. Atomic Energy Authority Act, 1954; 4. Nuclear Installations Act 1959.

Канада: 1. Atomic Energy Control Act, 1952; 2. Atomic Energy Regulations of Canada, 1954.

Јапан: 1. Atomic Energy Basic Law 1955; 2. Law for Establishment of Atomic Energy Commission, 1955; 3. Law for Regulation of Nuclear Source Material, Nuclear Fuel Material, and Atomic Reactors, 1957; 4. Law concerning Prevention of Radioation Hazards due to Radioactive Isotopes 1957.

Финска: Закон о заштити против зрачења од 26. IV. 1957; 2. Закон о атомској енергији од 25. X. 1957.

Швајцарска: Bundesgesetz über die friedliche Verwendung der Atomenergie und den Strahlenschutz од 23. XII. 1959.

Савезна република Немачка: Gesetz über die friedliche Verwendung der Kernenergie und den Schutz, од 23. XII. 1959.

3) Чл. 25 Закона гласи: „(1) Ако услед дејства цепања атомског језгра или зрачења радиоактивних материја дође до смрти неког лица, или до повреде тела или здравља или буде оштећена нека ствар од атомских уређаја означених у чл. 7 или од рада таквих уређаја, укључујући одговарајуће и помоћне уређаје и радње у вези са отклањањем отпадних радиоактивних материја, власник атомског уређаја је обавезан уз резерву из чл. 38, да надокнади тако насталу штету према чл. 27 до 34. (2) При примени прописа из овог одељка са оштећењем ствари се изједначава, ако је ствар под утицајем зрачења радиоактивних материја оштећена у својој употребљивости“.

4) Mattern — Raisch; Atomgesetz — Kommentar, Berlin und Frankfurt 1961, s. 247.

5) Mattern — Raischop. cit. s. 163

6) „Draft International Convention On Minimum International Standards, Regarding Civil Liability For Nuclear Damage“. У овом пројекту је предвиђено да власник атомског уређаја одговара по начелима објективне одговорности, као и мере које погађају власника у циљу стварања покрића за атомске штете путем закључења обавезног осигурања.

7) Dr. Med. H. Beck: Die Strahlenschutz Verordnungen — Kommentar, Berlin, 1961, s. 47.